

A Moszul Bizottság ambivalens megítélésének okairól, különös tekintettel Teleki Pál szerepére

I. BEVEZETÉS

Az 1923. július 24-i lausanne-i békeszerződés egy terület – a Moszul Vilayet – kivételével rendezte a török állam határait.^[1] Lord Curzon, a brit külügyminiszter és Ismet Inönü, a török küldöttség vezetője megállapodtak abban, hogy ha egy éven belül nem tudnak dönteni a vitatott területről, a Népszövetséghez fordulnak segítségért.^[2] Genfben, 1924. szeptember 30-án a Nemzetek Szövetsége úgy határozott, hogy felállítja az úgynevezett Moszuli Bizottságot, hogy eldöntse a volt oszmán Moszul Vilayet hovatartozását. Egyértelmű volt, hogy a vita elsősorban gazdasági érdekeken alapult. A Moszul Vilayet területe 87 890 km² volt, körülbelül 800 000 vegyes etnikumú és vallású, de többnyire szunnita kurd lakossággal.^[3] A legnagyobb város, közlekedési és gazdasági központ Moszul volt, 100 000 főnyi lakosával. A vilajet brit megszállás és közigazgatás alatt állt, ahol az arab hadsereg, a török területeken pedig keresztények, a brit hadsereg és légierő állomásozott.^[4] A terület értékét gazdag olajmezők növelték, de akkor még nem lehetett tudni, hogy néhány évvel később a világ olajtermelésének 13,5%-a onnan fog származni.^[5] A terület rendezése kapcsán azonban nagyon fontos különbség volt a Nemzetek Szövetsége és brit és török bizottságának elvárásai között. Míg a britek úgy gondolták, hogy a Nemzetek Szövetsége eldönti a vitatott terület sorsát, a törökök csak egyfajta közvetítőként látták a szervezetet. A Bizottság feladata az volt, hogy megvizsgálja a régió etnikai (kurd, arab, török) és vallási helyzetét, valamint földrajzi, geopolitikai jelentőségét. A Népszövetség – láthatóan – lehetőséget kapott arra, hogy a gazdasági szempontokat háttérbe szorítsa, és az eredeti céljának megfelelő döntést hozzon a nemzetiségek és kisebbségek érdekében.^[6] A területre igényt tartott mind Törökország, mind az Iraki Királyság (britek felügyelete alatt), elsősorban olajban gazdag mezői és gazdaságilag fontos vasútvonalai miatt. A bizottság tagjainak munkáját, kü-

[1] Flesch, 2004, 273-274.

[2] Shields, 2009, 217-230.

[3] Tímár, 2001, 65-80.

[4] A főcserkész mesél II., 1926, 2.

[5] Cseke, 2012, 40-47.

[6] A főcserkész mesél II., 1926, 1.

lönösen Teleki Pál gróf együttműködését és szerepét számos támadás érte. A törökökkel szembeni elfogultsággal vádolták, és megkérdőjelezték pártatlanságát. A korabeli török sajtóközlemények szerint Teleki a bizottságban végzett munkáját megelőző években is nagyon népszerű volt a törökök körében,^[7] így a döntéshozatali folyamatban nyilvánvalóan a nemzetközi, főleg a brit sajtó fókuszába került. Az ő és ezért a Bizottság egésze pártatlanságának megkérdőjelezése hatalmas médiafigyelmet kapott.

Összegyűjtöttem és elemeztem az ügyvel kapcsolatos korabeli magyar sajtó-visszhangot, összevetve azokkal az információkkal, amelyek a bizottság munkájáról és körülményeiről szóló beszámolókból kivonhatók voltak az egyértelműbb kép érdekében, mivel nincs olyan dokumentum, amelyből kiderülhetne a tagok konkrét véleménye a kérdésben. A korabeli sajtómegjelenések számos atrocitásról számoltak be, feltehetően brit és iraki provokációk eredményeként, ami direkt helyzetet teremtett a pártatlanság megkérdőjelezéséhez.

Véleményem szerint a kortárs török, magyar és brit sajtóközlemények és a bizottság munkájáról szóló jelentések egymás mellett olvasása (a bizottság döntésének ismeretében) teljesebb képet adhat a tagok munkájának értékeléséről. Csak feltételezéseket tehetünk a bizottság tagjainak pontos véleményéről, a belső munkával kapcsolatban nincsenek konkrét dokumentumok, de a többirányú vizsgálat közelebb hozhat minket az objektív álláspont kialakításához.

II. A BIZOTTSÁG

A bizottság tagjainak kiválasztásakor Teleki Pál volt magyar miniszterelnököt az elsők között ajánlotta az amerikai Royall Tyler,^[8] a Népszövetség egyik gazdasági képviselője.^[9] Telekit két fontos okból választották. A nemzetközileg elismert

[7] A Turan Egyesület 1910-ben kezdte meg működését, és Teleki Pál, a turanisták között az egyik legaktívabb politikus, 1913-ban kezdte kiadni a Turán folyóiratot. A Turáni Társaság 1910-ben alakult Teleki irányításával. Emellett Isztambulban Teleki Pál és néhány más magyar turanista erőfeszítéseivel megalakult Isztambulban a Török-Magyar Baráti Társaság 1916-ban, amikor Teleki Pál és a bizottság eljutott Isztambulba. Ez volt az az idő, amikor az Ittihad Terakki Cemiyeti (Az Egység és Haladás Bizottsága) és a magyar turanisták hivatalos kapcsolatokat létesítettek egymással. Teleki, a Budapesti Turáni Társaság elnöke rendszeresen ellátogatott Isztambulba, és heves vitákba keveredett a fiatal törökök vezető tagjaival. A budapesti és isztambuli Turán és Turk Yurdu folyóiratok szoros kapcsolata a fent említett jó kapcsolatokat szimbolizálta, mielőtt Teleki Magyarország miniszterelnöke lett volna (Oguz, 2005, 109-112.).

[8] Az USA Helyreállítási Bizottságának (1920-1924) küldöttjeként végzett szolgálata után Genfben a Népszövetség Gazdasági és Pénzügyi Szekciójának főbiztoshelyettese lett (1924-1928), ahol Magyarország gazdasági újjáépítését felügyelte. Következésképpen jelentős időt töltött Budapesten (ld.: Dumbarton Oaks: Royall Tyler).

[9] Ablonczy, 2005, 257.

földrajzkutatót^[10] világszerte elismerték híres „Vörös térképe”^[11] miatt. Telekinek, mint volt miniszterelnöknek, számos etnikai problémával kellett megküzdenie Magyarországon, hasonlóan, mint a Bizottságban. Személyével összefüggésben csak a korábbi török kapcsolatok jelentettek problémát, de a vádat megelőzve Teleki kijelentette, hogy ismerősei az előző politikai rendszer hívei voltak, semmilyen kapcsolatban nem voltak Musztafa Kemal Atatürk rendszerével.^[12]

A bizottság további tagjai Albert Paulis,^[13] a belga kormány által kinevezett nyugalmazott ezredes, valamint Einar af Wirsén^[14] elnök, Svédország korábbi bukaresti megbízottja volt. Wirsént a Bizottság elnökévé elsősorban azért választották, mert Svédország semleges volt az I. világháború alatt.^[15] A bizottság tagjai között volt a Népszövetség két másik titkára, egy pénztáros, két gyorsíró, Incze Péter Teleki személyi titkára és Johannes Hendrik Kramers professzor, a Leideni Egyetem professzora, tolmács.^[16]

Wirsén, Teleki és Paulis 1924. november 13-án, Genfben találkoztak, ahol hivatalosan megalakult a Moszuli Bizottság. Első feladatuk a Szövetség dokumentumai és a lausanne-i békeszerződés, valamint a francia konzuli jelentések tanulmányozása volt.^[17] Teleki az 1922–1923 közötti egyiptomi középiskolai földrajzi könyveket és atlaszokat – mint a régió fejlett, de független államának kiadványait – is felhasználta.^[18]

November 25-én a Bizottság tagjai Londonba utaztak, ahol megvásárolták a szükséges felszerelést, és tárgyalásokat kezdtek a brit külügyi és gyarmati tisztviselőkkel, akik ismertették a brit javaslatot. A Bizottság 1925. január 3-án, Isztambulon keresztül érkezett Ankarába, ahol memorandumot kaptak a török kormánytól, majd Konyában tárgyaltak Musztafa Kemal Atatürk elnökkel. Ugyanakkor a brit csapatok súlyos atrocitásokat követtek el Moszul Vilayetben: falvakat bombáztak, fenyegették a lakosságot, az iraki oldalra próbálva állítani

[10] Kubassek, 2011, 987-996., 988-992.

[11] Magyarország néprajzi térképe az 1919-es népsűrűség alapján. Ez a térkép a nyilvánosság számára is hozzáférhető volt a különböző könyvesboltokban és az újságárusoknál. A „8 Órai Újság” nevű magyar újság 1919. február 21-én kinyomtatta ennek a térképnek az első kiadását.

[12] Ablonczy, 2005, 257-258.

[13] Albert Paulis (1875–1933), belga katonatiszt. 1908-ban a kongói kolóniába helyezték, majd megbízást kapott egy belga helyőrség felállítására Szudánban, ahol kemény eszközökkel tartotta fenn a rendet. Az első világháború után visszatért Kongóba, ahol jelentős szerepet játszott a vasúti hálózat kiépítésében.

[14] Carl Einar Thure af Wirsén (1875–1946), svéd diplomata, politikus, katonatiszt. 1895-től 1902-ig katonatisztként, majd diplomataként szolgált. Katonai attaséként szolgált Rómában és Szófiában, munkájának nagy része a Balkánhoz és Törökországhoz kapcsolódott. Tanúja volt az örmény népirtásnak. Az első világháború után adminisztrátorként tevékenykedett több balti államban, majd kinevezett követ lett Bukarestben, Athénban és Belgrádban. A moszuli bizottság vezetése után Berlin, majd Róma követe lett.

[15] Rogers, 2007, 349-369.

[16] A főcserkész mesél I., 1926, 2.

[17] Ablonczy, 2005, 258.

[18] Tímár, 2001, 77.

őket.^[19] Teleki, Wirsén és Paulis 1925. január 16-án érkeztek Bagdadba. Bagdadi tartózkodásuk alatt a Bizottság meglátogatott több minisztériumot, a Katonai Akadémiát, kórházakat, oktatási intézményeket, valamint piacokat, magtárakat, fatelepeket, bevásárlóközpontokat, feltérképezte a főváros gazdasági kapcsolatait a szomszédos régiókkal, különös tekintettel a moszuli részre. A bizottsági tagok ez alatt az iraki brit főbiztos, Sir Henry Dobbs^[20] vendégei voltak, aki megpróbálta őket a török szakértők elfogultságának vádjával befolyásolni. A Bizottság elutasította a vádat, és jelentette az esetet a török hatóságoknak.^[21] Faisal szaúd-arábiai király január 17-én üdvözölte a Bizottságot. Beszédében hangsúlyozta: «Moszul Irakhoz tartozik, úgy, mint a fej a test többi részéhez.»^[22] Végül kijelentette, hogy békében és barátságban akar élni szomszédaival, az irakiak pedig tiszteletben tartják a török nemzetet.

A Bizottság tagjai 1925. január 27-én érkeztek Moszulba, ahol székhelyük Faisal király volt rezidenciájában volt. Teleki azon a napon sétát tett a városban a Bizottság két titkárának kíséretében, és csatlakozott hozzájuk Jevad pasa,^[23] a török küldöttség vezetője is, aki egyenruhát viselt. A séta során mintegy 30 helyi lakos – Teleki szerint arabok – köréjük gyűltek a pasa kezét csókolva, és Törökországot éljenezték. A tömeg 200 főnyire nőtt, amikor megjelent néhány rendőr, köztük egy brit tiszt, és szétoszoltak. A bazárban már voltak atrocitások: az egyik rendőr elkezdte verni a tömeg egy tagját, Telekinek közbe kellett lépnie, hogy ne romoljon a helyzet. Amikor a tömeg megérkezett az iraki nacionalista klub elé, találkoztak olyan demonstráló diákokkal, akik iraki kokárdákat viseltek, és Faisal királyt éljenezték. Valószínűleg ez egy előre megtervezett török akció volt – és Irak válasza –, így próbálva manipulálni a Bizottságot.^[24] Az eset után a török küldöttség védelmére hivatkozva a brit kormány korlátozó intézkedéseket akart bevezetni, miszerint a török diplomaták és szakértők csak előre bejelentett időpontban és helyen hagyhatták volna el szállásukat, rendőri kísérettel.^[25] A Bizottság természetesen nem fogadta el a brit javaslatot, mivel a török küldötteknek teljes mozgásszabadságra volt szükségük a rendőrség kíséretében, hogy bizalmasan beszélhessenek a helyi lakossággal, és csak akkor kezdjék el munkájukat, ha ezek a feltételek teljesülnek.^[26]

A helyzet feszült volt. Február 8-án Dobbs megérkezett, hogy jelenlétével segítse a helyzet konszolidációját, de ahelyett, hogy segített volna, ismét konfliktusba keveredett a Bizottsággal. Dobbs kifejezte azon véleményét, hogy mivel a te-

[19] Budapesti Hírlap, 1925a.

[20] Henry Dobbs (1871–1934), brit politikus. 1923 és 1929 között iraki brit főbiztos.

[21] OGYK: Moszuli jelentés, 7.

[22] OGYK: Moszuli jelentés, 8.

[23] Cevat Çobanlı, Jevad pasa (1870–1938): török katonatiszt, politikus. Az első világháborúban tábornokként a törökök nemzeti hőseként védte a szorosokat. Az első világháború után a britek rövid időre elfogták, majd vezető katonai szerepet szerzett a Török Új Köztársaságban.

[24] OGYK: Moszuli jelentés, 1925.

[25] OGYK: Moszuli jelentés, 10–11.

[26] OGYK: Moszuli jelentés, 8–9.

rület eredetileg az Oszmán Birodalomé volt, a törökök helyzete alapvetően erősebb volt, ezért a Bizottságnak különös figyelmet kell fordítania minden részletre és az azok mögött álló jelentésekre, hogy ne lehessen elfogultság vádjával illetni őket. Wirsén kijelentette, hogy a Bizottság valamennyi fél véleményét megvizsgálja. Miután Teleki Dobbs ellen is fellépett, a főbiztos nyilvánvalóan meghátrált, és hozzátette, hogy véleménye szerint lehetséges, hogy a brit kormány nem fogadja el a Bizottság döntését, amely külön vizsgálatot indít a vilajet egyes részeire. Megjegyezte azt is, hogy bár a Nemzetek Ligája „tökéletes egyensúlyt” keresett a bizottság tagjainak kiválasztásában, attól tart, hogy a brit közvélemény és a kormány azt gondolja, hogy „néhány tag” „egy párt” hatása alá került. Az egyre ingerültebb Wirsén hangsúlyozta, hogy a Népszövetség titkos szavazás során választotta meg a Bizottság tagjait, akik teljes szabadságot kaptak a moszuli területi kérdés kivizsgálására, így bárki, aki kritizálja a munkájukat, a Népszövetség ellen lép fel. Beszéde végén az elnök kijelentette, hogy ha Dobbs újra támadásba kezd, akkor súlyos jogi következményekkel kell szembenéznie.^[27] Később Dobbs már nem kezdett nyílt vitát Wirsénnel és Telekivel, hanem londoni jelentéseiben^[28] bírálta élesen a Bizottság működését. A sajtóban keltett vita ellenére a Bizottság még néhány napig folytatta kemény munkáját Moszulban, majd a tagok szétváltak^[29] és külön vizsgálatokba kezdtek.^[30] A Bizottság 1925. március 18-án hagyta el Moszul vilajetet.^[31] A volt miniszterelnököt cserkészek fogadták minden településen. Közben Teleki fáradt volt a munkahelyén, megbetegedett és Bagdadba szállították, ahol egy pár napot töltött a kórházban.^[32]

III. A DÖNTÉS ÉS SAJTÓVISSZHANGJA

Rövid pihenő után a Bizottság tagjai 1925. április 20-án ismét Genfben találkoztak, hogy végleges jelentéseiken dolgozhassanak.^[33] Feladatuk főleg három részből állt: szakmai kritikát és véleményt formálni a vitában álló felek övezeti javaslatairól; a területen végzett vizsgálatok tudományos összefoglalása; végleges határjavaslat elkészítése az előző két pont alapján.^[34] Habár a sajtóban időnként megjelentek hírek arról, hogy a jegyzőkönyv elkészítésekor forró vita volt, mivel Wirsén a briteket, Teleki a török álláspontot támogatta,^[35] a jelentésekből és a levelezésből arra lehet következtetni, hogy a a bizottság tagjai között egyetértés volt.

[27] OGYK: Moszuli jelentés, 11.

[28] Ablonczy, 2005, 259-261.

[29] A főcserkész mesél II., 1926, 2.

[30] OGYK: Moszuli jelentés, 12.

[31] OGYK: Moszuli jelentés, 12.

[32] Sluglett, 2007, 85.

[33] Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 1925.

[34] A Kairói Magyar Királyi Konzulátus levele Teleki Pálnak, 1925.

[35] Jövő héten teszik közzé a Moszul-bizottság jegyzőkönyvét (ld: Pesti Napló, 1925a).

A török javaslatról a Bizottság kijelentette, hogy a népszavazás nem kivitelezhető, és nem tükrözi a valódi helyzetet. Moszul térségében az oktatás kezdetleges, a társadalom felépítése középkori vagy feudális stádiumban volt, a lakók döntő többsége a törzsi vezető vagy a földesúr utasításait követte és nem alakította ki a saját véleményét arról, melyik államhoz akarnak tartozni. A független vélemény kialakításához szükséges képzettséggel szinte kivétel nélkül a török lakosok rendelkeztek. Emellett újabb problémát jelentett, hogy nem volt megfelelő semleges rendfenntartás azon a területen, amelyet épp a polgárháború kitörése fenyegetett. A bizottság mindezek alapján nem javasolta népszavazás megtartását.^[36] Teleki megvizsgálta a törökök által javasolt déli határt. Jelentésében valóban enyhén bírálta azt is, hogy Jabal Hamrin hegyvonulata sem történelmi, sem éghajlati szempontból nem tekinthető határvonalnak.^[37]

A brit javaslatot a Bizottság reálisabbnak ítélte meg, és nem ellenezte a tervezett északi határt a ritkán lakott hegyvidékeivel, bár a vilajetnek csak egy kis része volt történelmileg köthető Irakhoz.^[38] A britektől eltérően a tagok fontosnak tartották, hogy a nomád törzsek migrációs útvonala ne lépje át a határt. A bizottság pártatlanságát mutatja, hogy bár többször tárgyaltak a helyi brit vezetőkkel, és komoly kritikákat kaptak a brit oldal részéről, mégis megőrizték objektivitásukat és nem álltak ki a sokkal segítőkészebb törökök mellett. A Bizottság összefoglalta saját kutatását, amelyet főként Teleki Pál földrajzkutató végzett. A munka azért volt kiemelkedő, mert korábban még soha nem volt hasonló földrajzi, történelmi és néprajzi kutatás a moszuli térségben.

Számos nővum mellett a Moszul-jelentés fő célja az volt, hogy úttörő módon kezeljék a nemzetiségi kérdést. A Bizottság elsősorban egy nem politikai döntés meghozatalát kívánta, ezért hangsúlyozta, hogy egy tudományos kutatás nem adhat alapot politikai döntéshozatalhoz. A jelentés meglehetősen átfogó tanulmány volt, amely konkrét javaslatként segíthette a döntéshozókat a terület hovatarozására vonatkozóan. A Bizottság elemezte és kommentálta a török és a brit javaslatokat, majd azt figyelembe véve felvázolta a lehetséges döntéseket és azok várható következményeit. Végig feltételesen fogalmaztak, elkerülve, hogy később részleges elfogultsággal vádolják őket. A „brüsszeli vonalról” azonban kijelentették, hogy bizonyos korrekciókkal együtt lesz megfelelő ez a stratégiai határ, ezért lényegében a Bizottság támogatja a brit határjavaslatot.^[39] Azonban következetesen hangsúlyozták, hogy a gazdasági és stratégiai érdekek nem elégségesek a döntéshozatalhoz, így az államnak (amelyhez Moszult csatolják) figyelembe kell vennie az országban élő nemzetiségeket, és biztosítani kell számukra az önrendelkezés törvényét, érteve ezalatt különösképpen a kurd nemzetiséghez tartozókat.^[40]

[36] OGYK: Moszuli jelentés, 19.

[37] Teleki, 1926, 54-57.

[38] OGYK: Moszuli jelentés, 20-21.

[39] OGYK: Moszuli jelentés, 75.

[40] Cseke, 2012, 42.

Teleki „törökbarát hozzáállását” a brit sajtó kezdte terjeszteni, és az állandó támadások miatt,^[41] szokásaival ellentétben, végül a volt miniszterelnök szólalt meg, cáfolva a vádakat. Bár a bizottság áprilisban visszatért, terjedelmes jelentését csak 1925 augusztusában nyújtották be a Népszövetség Főtitkárságához. Végül, bár a bizottság javaslata nem Törökországot részesítette előnyben, Teleki Pált – bár hivatalos információ nem állt rendelkezésre személyes véleményét illetően – egyes londoni újságok (Morning Post, Daily Telegraph) azzal vádolták, – amelyek cikkeit a magyar újságok is közzétették –, hogy elfogult a törökökkel szemben. A jelentések szerint a magyar miniszterelnök a Nemzetek Szövetsége által a Határbizottságban rábízott feladatokat nem olyan objektivitással hajtotta végre, amely egy ilyen fontos nemzetközi megbízatáshoz szükséges volt. Elfelejtette, hogy nem Magyarország, hanem a Nemzetek Szövetsége képviselőjeként vett részt. A volt magyar miniszterelnök túl sok együttérzést mutatott a törökök iránt. Teleki mindig török küldöttek és török méltóságok társaságában volt, törökbarát nyilatkozatokat tett, és ha nem is akarta, de legalább tolerálta és elfogadta azt a propagandát, amelyet a törökök sok esetben az ő nevével és személyével összefüggésben az irakiak előtt tettek. Ez elegendő okot adott volna a felháborodásra, de a problémát súlyosbította az a nyilatkozat, amelyet a török sajtó trombitált a világ felé, hogy a Népszövetség Bizottsága teljes mértékben elfogadta a török álláspontot a demarkáció kérdésében. Az akkori angol sajtó erőteljesen hivatkozott egy misztikus informátorra, aki sietett elmondani a jó hírt a törököknek. A sejtelmes utalásokból azonban soha nem derült ki, kitől értesültek a törökök a bizottság döntéséről. A brit sajtó szerint a törökök azért tiltakoztak a „váratlan fordulat” ellen, mert „már előre megbizonyosodtak arról, hogy a bizottság Törökország érdekében döntött”. A Daily Telegraph emellett folyamatosan felhívta az angol közvélemény figyelmét a törökök folyamatos erőfeszítéseire, amelyek a Bizottság belga, svéd és magyar tagjainak befolyásolására irányultak, különös tekintettel Teleki gróf magyar küldöttjének kompromittálására, akivel állandó török-magyar barátságos felvonulásokat szerveztek.^[42]

A kormánypárti Az Est újság természetesen kiállt a magyar politikus pártatlansága mellett.^[43] A politikus védelme érdekében a török külügyminiszter nyilatkozatai is elhangzottak a Népszövetség döntésével kapcsolatban.^[44] A bizottság kétségtelenül legjobb meggyőződése szerint járt el.^[45] Véleményem szerint a „sikertelen kimenetel,” a viszonylag kínos végső döntés egy ilyen kényes ügyben nagy valószínűséggel abból a helyzetből származott, hogy a delegált kormányok jobban örültek a misszió munkája „eredménytelenségének”, hiszen mindhárom állam jó kapcsolatban akart maradni Angliával, de nem akarta elveszteni Törökország kereskedelmileg kihasználható együttérzését sem.

[41] Az Est, 1925a.

[42] Pesti Napló, 1925b.

[43] Az Est, 1925b.

[44] Az Est, 1925c.

[45] Nemzeti Újság, 1925a.

A jelentés végleges változatát a Bizottság 1925. július 16-án tette közzé, és 2000 példányban nyomtatta ki.^[46] Bár politikai szintően a jelentés nem hozta meg a Teleki által elvárt eredményeket, az elvégzett tudományos munka és a kisebbségek védelméről szóló fejezetek miatt Teleki a korábnál nagyobb nemzetközi hírnévre és elismerésre tett szert.^[47] Ez a siker azonban nem volt osztatlan, ahogyan a Budapesti Hírlap újságírója a földrajzkutató munkájával kapcsolatban fogalmazott: „(...) az angolok haragudtak rá, a törökök pedig nem örültek neki.”^[48]

Bár a Bizottság a brit-iraki álláspontot fogadta el a határral kapcsolatban, a brit fél nem kívánta bevezetni a javasolt kisebbségi intézkedéseket. Másfél hónappal később megkezdődtek a feszült diplomáciai tárgyalások, amelyek során csak a török fél volt hajlandó engedményeket tenni.^[49] A Népszövetség 1925. szeptember 2-i ülésén végül elfogadta a két állam közötti határ kijelöléséről szóló jelentést, de döntést nem mert hozni, az ügyet inkább a hágai Nemzetközi Bíróság elé terjesztette, mivel időközben a törökök, akik felhagytak a tárgyalásokkal, fegyverekhez fordultak, és a „brüsszeli vonalon”^[50] keresztül deportálták a lakosság tömegét.^[51]

Az angol sajtó szinte visszhangozta ezt a hírt, és a Nemzetek Szövetsége, Laidoner tábornok vezetésével, bizottságot küldött a területre, hogy vizsgálja meg a tényeket és vessen véget a zavargásnak. Ebben az izgatott légkörben a Tanács nem akart dönteni Moszul hovatartozásáról, még kevésbé azért, mert Törökország sejtette, hogy a döntés ellentétes lesz az elvárásaikkal, melyet nem fogadnának el.^[52] A Bizottság három alternatívát ajánlott. Első lehetőségként azt javasolta, hogy Moszul tartósan csatlakozzon Irakhoz, de csak akkor, ha Anglia további 25 évre vállalja az iraki mandátumot. Ha Anglia nem vállalkozik erre, Moszult Törökországnak adják, és ha Anglia nem megy bele, megosztják a vitatott területet. A felosztás szerint az olajkészleteket Törökországnak adták volna. A török kormány tisztában volt azzal, hogy Anglia vállalja a mandátum meghosszabbítását, és tisztában volt azzal is, hogy a Nemzetek Szövetsége nem dönt Anglia ellen. Törökország azért merete az ügyet a Népszövetség elé vinni, mert abban reménykedett, hogy ebben az esetben népszavazást tart a győzelemért. A bizottság három javaslata közül azonban egyik sem volt népszavazás.

A Népszövetség, mint fentebb írtam, nem akart szeptemberben döntést hozni, és annak elhalasztása érdekében véleményt kért a hágai törvényszéktől arról, hogy a Népszövetség készülő döntése kötelező-e a felekre, és egyhangúan vagy többséggel. A Hágai Bíróság úgy döntött, hogy a Bizottság egyhangú határozata kötelező a felekre nézve, de a felek nem vehetnek részt a szavazásban.^[53]

[46] Khanzadan levele Telekinek, 1925.

[47] Gratuláló levél az Amerikai Földrajzi Társaságtól, 1925.

[48] Budapesti Hírlap, 1925b.

[49] Budapesti Hírlap, 1925c.

[50] Esti Kurir, 1925a.

[51] Népszava, 1925a.

[52] Az Est, 1925d.

[53] Esti Kurir, 1925b.

Decemberben a Bizottság már nem halogathatta tovább a már ismert döntést, miszerint a tanács Iraknak, azaz Angliának ítélte Moszul térségét.^[54] Három feltételt fogalmaztak meg: 1. az angol kormánynak további 25 évig fenn kell tartania az iraki mandátumot; 2. a közigazgatásban Nagy-Britanniának ugyanazokat a garanciákat kell biztosítania a kurd lakosság számára, mint amelyeket a bizottság megállapított; 3. Nagy-Britanniának el kell fogadnia a bizottság egyéb, különös tekintettel a megbékélésre és a kereskedelem fejlesztésére vonatkozó javaslatait.^[55]

Végül a hágai Nemzetközi Bíróság december 16-án úgy döntött, hogy a korábban létrehozott „brüsszeli vonalat” fogadja el végső határként. A török fél nem ment el a tárgyalásra. A Moszul Vilayet Irakhoz került, egy olyan államba, amely felett a britek 25 évre kaptak mandátumot. Törökországnak be kellett érnie a térségben kitermelt olaj 10% -ával.^[56] A brit alsóház december 21-én elfogadta a hágai döntést,^[57] míg a török kormány nem ismerte el sem a bíróság, sem a Népszövetség döntéshez való jogát.^[58] Az új határ összhangban volt a moszuli bizottság javaslatával. Teleki azonban nem volt elégedett a döntéssel, mivel azt a pontot, amelyet a Bizottság alaposabban megvizsgált, „kifejejtették” a döntésből: a kisebbségek helyzetét. A geográfus tehát a Magyar Nemzetgyűlésben tartott egyetlen ülészakos beszédében élesen bírálta a Népszövetséget, és felvette annak lehetőségét, hogy Magyarország kilépjen onnan.^[59]

IV. KONKLÚZIÓ

„Az egész világnak érdeke, hogy alaposan megismerje a moszuli kérdést, mert nemcsak az egyes népek sorsát érinti, hanem az összes ázsiai, közel-keleti ország jövőjét is. Ha a brit kormány által kívánt megoldás megvalósul, Kis-Ázsia közepén Anglia katonai támaszpontot talál a mecsetvilágban, amelyen keresztülhaladnak a Törökországot, Perzsiát és a Kaukázust összekötő nagy utak, amelyek nagy veszélyt jelentenek a szomszédos országok, közvetlen veszélyt pedig Törökország és Perzsia, valamint a Kaukázus számára.”^[60]

A Nemzetek Szövetsége lehetőséget kapott Moszul vitatott területe hovatarozásának eldöntésére, hogy a wilsoni elvek mentén, figyelembe véve a térség etnikai helyzetét, olyan döntést hozzon, amely megfelel a saját céljainak. Ebben az esetben azonban az is bebizonyosodott, hogy a jól megfogalmazott ideák mögött valójában szuperhatalmi érdekek állnak, amelyeket előtérbe helyeztek. A

[54] Népszava, 1925b.

[55] Esti Kurir, 1925c.

[56] Longsrigg, 1953, 155.

[57] Keith, 1926, 38-48.

[58] Budapesti Hírlap, 1925d.

[59] Nemzetgyűlési Napló, 1922.

[60] Nemzeti Újság, 1925b.

döntés szempontjából elsősorban az számított, hogy a létfontosságú vasútvonal és az olaj Britannia érdekkörébe kerüljön. Bár nehéz meghatározni, hogy a térség sorsa hogyan alakult volna, ha a Nemzetek Szövetsége és Hága a döntései meghozatala során figyelembe veszi a kisebbségi jogokat, az a tény, hogy Moszulban és a régióban még mindig nagyon súlyos vallási és etnikai konfliktusok vannak, ami oda vezetett, hogy a város 2014-es megszállása után egy magát Iszlám Államnak nevező terrrorszervezet egyik központja lett egészen 2017. júliusi elvesztéséig.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ablonczy Balázs (2005) : *Teleki Pál*. Osiris, Budapest.
- Cseke László (2012): Teleki Pál és a Moszul-Bizottság. In: *Földgömb*. 2012/4.
- Dumbarton Oaks: Royall Tyler. (Elérhető: <https://www.doaks.org/resources/bliss-tyler-correspondence/annotations/royall-tyler>. Letöltés ideje : 2020.11.25.).
- Flesch István (2004): *Atatürk és kora. Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása*. Corvina, Budapest.
- Keith, Arthur Berriadale (1926): The League of Nations and Mosul. In: *Journal of Comparative Legislation and International Law*. 1926/ 1.
- Kubassek János (2011): Teleki Pál, a magyar politikai földrajz atyja. In: *Magyar Tudomány*. 2011/8.
- Longrigg, Stephen Hemsley (1953): *Iraq, 1900 to 1950. A Political, Social and Economic History*. Oxford University Press, London–New York–Toronto.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: A Kairói Magyar Királyi Konzulátus levele Teleki Pálnak. Kairó, 1925. június 19. MNL OL, K 37. 1. csomó. a) dosszié. 35-37. dokumentum.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: Gratuláló levél az Amerikai Földrajzi Társaságnak, New York,.1925.09.17. MNL OL, K 37. 1. csomó. a) dosszié. 58. dokumentum.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: Teleki Pál levele J. H. Kramers Professornak. Genf, 1925. július 13. Telekinek, a Törökország és Irak közötti határ megállapítására kiküldött nép-szövetségi bizottságban való közreműködésével kapcsolatos iratok.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára: Z. Khanzadan levele Teleki Pálnak, Genf, 06.22.1925., MNL, K 37. 1. csomó. a) dosszié. 45-46. dokumentum.
- Oguz, Alaattin (2005): *The Interplay between Turkish and Hungarian Nationalism: Ottoman Pan-Turkism and Hungarian Turanism (1890-1918)*. The Middle East University, Social Studies Dep., Beirut.
- Országgyűlési Könyvtár, SdN/1925.VII.2. Moszuli jelentés. (Elérhető : <https://www.ogyk.hu/hu/e-forrasok>. Letöltés ideje: 2021.04.01.).
- Rogers, John (2007): The Foreign Policy of Small States: Sweden and the Mosul Crisis, 1924–1925. In: *Contemporary European History*. 2007/3.
- Shields, Sarah (2009): Mosul, the Ottoman legacy and the League of Nations. In: *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*. No. 2009/2.
- Sluglett, Peter (2007): *Britain in Iraq. Contriving King and Country*. I. B. Tauris & Co., London.
- Teleki Pál (1926): A moszuli vitás terület természetes tájai és határai. In: Teleki Pál – Karl János – Kéz Andor (szerk.): *Magyar földrajzi évkönyv az 1926-os évre*. Magyar Földrajzi Intézet, Budapest.

- Teleki Pál felszólalása a Nemzetgyűlés 456. ülésén. Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés Nyomtatványai. In: *Országgyűlési Napló*. Vol. XXXV. 1925.10.14.–1925.11.06.
- Timár Edit (2001): Teleki Pál egy kevésbé ismert munkája, az ún. Moszul jelentés. In: *Földrajzi Közlemények*. No.2001/1–2.

ÚJSÁGCIKKEK

- A félhivatalos Anglia kifogásolja gróf Teleki Pál moszuli magatartását. In: *Az Est (1925b)*. 1925.08.25.
- A főcserkész mesél I. In: *Magyar Cserkész*. 1926.01.01.
- A főcserkész mesél II. In: *Magyar Cserkész*. 1926.01.15.
- A hágai törvényszék elé utalják a moszuli konfliktust. In: *Esti Kurir (1925b)*. 1925.09.19.
- A moszuli kérdés. In: *Budapesti Hírlap (1925a)*. 1925.08.01. (Elérhető: <https://adtplus.arcanum.hu/hu>. Letöltés ideje: 2021.02.01.).
- A moszuli kérdés. In: *Budapesti Hírlap (1925c)*. 1925. 09.15.
- A moszuli kérdésben a Népszövetség tanácsa nem tudott dönteni. In: *Budapesti Hírlap (1925d)*. 1925.12.10.
- A moszuli kérdőjel. In: *Népszava (1925a)*. 1925.12.09.
- A moszuli tartományt nem ítélik a törököknek. In: *Nemzeti újság (1925a)*. 1925.08.09.
- A Népszövetség a törökök ellen dönt a moszuli kérdésben. In: *Esti Kurir (1925c)*. 1925.12.11.
- Anglia háborúra készül Moszul ellen. In: *Esti Kurir (1925a)*. 1925.09.04.
- Gróf Teleki Pál itthon. In: *Pesti Napló (1925b)*. 1925.08.06.
- Harc a moszuli petróleumért. In: *Népszava (1925b)*. 1925.12.17.
- Interjú Tevfik Rusdi bejjel. In: *Nemzeti Újság (1925b)*. 1925.09.04.
- Látogatás Tevfik-Rusdi bég török külügyminiszternél a Hotel de la Paix-ben. In: *Az Est (1925c)*. 1925.09.01.
- Moszul és Moszkva. In: *Budapesti Hírlap (1925b)*. 1925.12.16.
- Mustafa Kemál pasa nem küldött delegációt a Népszövetség új ülésére. In: *Az Est (1925d)*. 1925.11.19.
- Teleki Pál a népszövetségi bizottsággal Moszulba utazott. In: *Az Est (1925a)*. 1925.01.06.
- Újabb angol támadások Teleki Pál ellen. In: *Pesti Napló (1925a)*. 1925.08.13.

Szerényi Gábor, *A Cup of Coffee*